

LITERATUURMUSEUM

Docentenhandleiding

Educatief materiaal bij
'Expeditie Nooit meer slapen'

LITERATUURMUSEUM

Expeditie *Nooit meer slapen*, educatief materiaal

De website 'Expeditie *Nooit meer slapen*', onderdeel van Literatuurmuseum.nl, biedt de bezoeker een inkijk in de totstandkoming van W.F. Hermans' beroemde roman *Nooit meer slapen*. De reizen die Hermans zelf maakte in Scandinavië, zijn correspondentie over de roman in wording en de ontvangstgeschiedenis van *Nooit meer slapen* zijn op de website rijk geïllustreerd met vele citaten uit brieven, interviews en foto's uit het archief van W.F. Hermans.

Het educatieve materiaal bij deze website is ontwikkeld voor leerlingen uit de bovenbouw havo/vwo. De verschillende opdrachten sluiten aan bij de informatie op de 'publiekssite'. Het doel van de opdrachten is de leerling kennis laten maken met de verschillende betekenislagen die je in *Nooit meer slapen* onder de beschrijving van een wetenschappelijke expeditie kunt ontdekken. De opdrachten geven de lezer een aanzet over bepaalde aspecten van de *Nooit meer slapen* verder na te denken en daarmee misschien tot nieuwe inzichten te komen.

Over het algemeen kennen de opdrachten geen 'goede' of 'foute' antwoorden: ze zijn gericht op het verder ontwikkelen en beschrijven van een eigen visie op de *Nooit meer slapen*. Hiermee sluiten de opdrachten aan bij subdomein E1 'De leerling kan beargumenteerd verslag uitbrengen van zijn leeservaringen' van het domein Literatuur uit het examenprogramma havo/vwo.

In de opdrachten wordt ervan uitgegaan dat de leerling het boek gelezen heeft. Bij voorkeur beschikt de leerling bij het maken van de opdrachten over een exemplaar van *Nooit meer slapen*.

De verschillende opdrachten zijn individueel van elkaar te maken, zodat de leerling of docent zelf kan kiezen welke opdracht(en) hij of zij wil maken. Ze lenen zich er over het algemeen voor om zowel individueel als in kleine groepjes te maken. Bij sommige opdrachten worden hiervoor ook suggesties gedaan.

In deze handleiding vindt u bij elke opdracht een korte toelichting en in sommige gevallen antwoord-suggesties bij een aantal vragen uit de verschillende opdrachten. Deze suggesties zijn nadrukkelijk niet bedoeld als enige juiste antwoord op de vraag; maar geven een richting aan waarin een leerling zou kunnen denken.

LITERATUURMUSEUM

Opdrachten

Educatie materiaal bij
'Expeditie Nooit meer slapen'

A boy playing on the sea-shore

Willem Frederik Hermans bleef ook na verschijning van zijn romans schaven aan het werk. In deze opdracht ervaar je dat het daarbij niet alleen om punten en komma's ging, maar soms ook om wijzigingen die een ander licht kunnen werpen op de interpretatie van de roman.

- **Doel:** de leerling brengt beargumenteerd verslag uit van zijn leeservaring (subdomein E1).
- **Begrippen:** motto, thematiek.

In deze twee opdrachten ontdekt de leerling dat de wijzigingen die Hermans na verschijning aanbracht in *Nooit meer slapen* in sommige gevallen zijn aangebracht om zijn bedoeling duidelijker uit te drukken. In het nawoord bij de roman licht Hermans dat al toe; in deze opdrachten ervaart de leerling zelf wat de gevolgen zijn van de toevoeging van het motto.

In de eerste opdracht formuleert de leerling aan de hand van vijf gerichte vragen wat volgens hem de betekenis is van het motto.

De 'boy playing on the sea-shore' kan hierbij verwijzen naar Alfred; maar natuurlijk ook naar de wetenschapper in het algemeen. Dat het gaat om een 'boy' 'playing' weerlegt het beeld van de ernstige wetenschapper, die door zijn serieuze arbeid het succes afdwingt. In de 'smoother pebble' en 'prettier shell' zit een analogie met de stenen die Alfred zoekt, dat maakt het citaat mooi passend. Ze zouden kunnen verwijzen naar een wetenschappelijke vondst of wetenschappelijke theorie. Bij toeval vindt de wetenschapper er soms een die mooier is dan een eerdere.

In de tweede opdracht formuleert de leerling hoe de toevoeging van het motto aan *Nooit meer slapen* duidelijker belicht wat volgens Hermans een belangrijke betekenis is van het boek. Je zou de toevoeging van het motto kunnen zien als eerherstel voor Alfred: Newton was bepaald geen mislukking. Evenmin is Alfred een mislukking. Net als Newton is hij overgeleverd aan wat de oceaan hem toewerpt (in Alfreds geval aan wat de hemel hem toewerpt). Het motto maakt scherper duidelijk dat de nadruk niet zou moeten liggen op de falende student zelf, maar eerder op de beperkingen van de wetenschap zelf die die student beoefent en aan het belang van de factor toeval in wetenschappelijk succes.

LITERATUURMUSEUM

Een 'ikkertje'

In deze opdracht bestudeer je het perspectief in *Nooit meer slapen nader*. In de vragen verwoord je wat volgens jou de gevolgen zijn van dit perspectief voor het verhaal.

- **Doel:** de leerling hanteert literaire begrippen in de interpretatie van een literaire tekst (subdoel E2).
- **Begrippen:** vertelperspectief, ik-verteller, personale verteller, auctoriale verteller, belevend ik, onbetrouwbaar vertelperspectief.

Opdracht 1

Er zijn meerdere kleine voorbeelden waaruit blijkt dat je begrip van de werkelijkheid beperkt is tot dat wat Alfred zelf denkt en begrijpt; alleen al de verschillende voorbeelden van het Noors dat niet verstaan wordt. Andere zaken waar je als lezer lastig inzicht in krijgt vanwege het perspectief zijn bijvoorbeeld Alfreds achterdocht jegens Mikkelsen, die wel luchtfoto's blijkt te hebben. Alfred verdenkt hem ervan dezelfde theorie te onderzoeken en er met zijn bewijs vandoor te gaan. Is dit paranoia of terechte achterdocht?

Hetzelfde geldt voor Alfreds achterdocht over de motieven van Nummedal: weet hij echt niet van de luchtfoto's waarvoor Alfred komt of doet hij alsof hij dit niet weet? En waarom stuurt hij Alfred naar de Geologische dienst in Trondheim? Weet hij echt niet dat de luchtfoto's vanwege de verhuizing onvindbaar zijn?

In *Nooit meer slapen* spelen misverstanden, verwarring en achterdocht een belangrijke rol. Door het perspectief ervaart niet alleen Alfred deze misverstanden en achterdocht, maar ervaar je ze als lezer deels ook zelf. Falende communicatie komt regelmatig terug in de roman. Het perspectief zet die falende communicatie extra aan: er is geen corrigerende instantie die zaken opheldert voor de lezer.

Ook bij een personale verteller kan het voorkomen het voor dat je maar in één personage inzicht hebt. Maar de ik-verteller maakt het persoonlijker; je raakt als lezer directer betrokken.

Dat je geen kennis hebt van de gedachten van anderen, ligt natuurlijk ook het dichtst bij de werkelijkheid. Je zou kunnen zeggen dat het perspectief mede de menselijke beperkingen en de wereld die zich niet laat kennen illustreert.

Dat het boek zich deels afspeelt in de gedachten van Alfred is lastig in een verfilming. Dit zou je kunnen oplossen met een voice-over: de innerlijke stem van Alfred die commentaar geeft bij de gebeurtenissen die de kijker ziet. Een andere oplossing is door, nog meer dan in het boek, gebruik te maken van dialogen, waarin Alfred zijn gedachten hardop uitspreekt. Voor het wantrouwen dat Alfred koestert is dit laatste minder geschikt: als hij zijn wantrouwen rechtstreeks uitspreekt naar personages, neemt dit de spanning weg. Het wantrouwen kan wel op andere manieren vorm krijgen in de montage of door gebruik te maken van suggestieve muziek.

Opdracht 2

Gedurende de roman denk Alfred voortdurend dat zijn expeditiegenoten hem een stoethaspel zullen vinden. De lezing van het dagboek van Arne maakt duidelijk dat dat beeld wat Arne betreft in elk geval niet klopt. Arne ziet de moeilijkheden waar Alfred mee kampt, maar bewondert zijn doorzettingsvermogen hierin.

LITERATUURMUSEUM

Beyond sleep

In deze opdracht maak je een selectie van fragmenten uit *Nooit meer slapen* die volgens jou betekenisvol zijn, of die juist nieuwsgierig maken naar het vervolg. Je denkt na over hoe je jouw leeservaring zou kunnen verbeelden in de vorm van een trailer. Daarnaast geef je aan in hoeverre de trailer van *Beyond sleep* aansluit bij jouw leeservaring van *Nooit meer slapen*.

- Doel: de leerling brengt beargumenteerd verslag uit van zijn leeservaring (subdomein E1).
- Begrippen: trailer, teaser-trailer.

De uitwerking van opdracht 1 en/of 2 leent zich ook voor een mondelinge presentatie door de leerlingen, die je eventueel zou kunnen beoordelen.

Je zou verder kunnen gaan en de leerlingen, met hun antwoorden bij opdracht 1 en 2 als basis, een boektrailer bij *Nooit meer slapen* laten samenstellen.

Op Youtube zijn tal van voorbeelden van boektrailers te vinden. Je vindt er ook informatie over het samenstellen van een boektrailer. Zie bijvoorbeeld de suggesties van Moviezone EYE: <https://www.youtube.com/watch?v=A7TcfVab-6w>

LITERATUURMUSEUM

Pudding, in kwaadaardige klodders

In deze opdracht onderzoek je hoe W.F. Hermans gebruikmaakt van humor in *Nooit meer slapen*. Je gaat op zoek naar humoristische passages en je verwoordt wat volgens jou het effect is van humor op de roman.

- **Doel:** de leerling hanteert literaire begrippen in de interpretatie van een literaire tekst (subdomein E2).
- **Begrippen:** humor, tragikomedie.

De optelsom van tegenslag, misverstanden, achterdocht en valpartijen tegen de achtergrond van een onbarmhartig landschap van rotsen, kloven en muggen waar de zon nooit ondergaatkun je zien als een illustratie van een wereld zich er niet voor leent doorgond te worden. Het contrast tussen deze onbarmhartige wereld en die ploeterende mens die hem, met behulp van volkomen ontoereikende instrumenten (kompas, luchtfoto's, horloge), probeert te bedwingen is op zichzelf al humoristisch.

Een reden voor het gebruiken van humor zou kunnen zijn dat de humoristische beschrijvingen het contrast vergroten met de wreedheid van het landschap. Daarmee wordt de ontoegankelijkheid van de wereld nog wat scherper aangezet.

Anderzijds zou je kunnen zeggen dat het gebruik van humor tegenwicht biedt tegen het weinig optimistische wereldbeeld dat in de roman geschetst wordt. Daarmee voorkomt de toepassing van dit stijlmiddel dat *Nooit meer slapen* een zwaarmoedig boek wordt.

LITERATUURMUSEUM

'Ik kan en mag haar niet teleurstellen'

In deze opdracht verdiep je je in de drijfveren van het personage Alfred Issendorf en beschrijf je de relatie van Alfred met zijn moeder en zijn relatie met zijn overleden vader.

- **Doel:** de leerling brengt beargumenteerd verslag uit van zijn leeservaring (subdomein E1).
- **Begrippen:** personages.

Een reden dat Alfred zijn ambitie loslaat fluitist te worden is vrij banaal: hij beschikt niet over het juiste instrument, heeft op verkeerde fluit geleerd te fluiten. Hierachter zit de tegenwerking van zijn moeder: zij wil geen goede fluit voor hem kopen, zij ontmoedigt hem. Als fluitspeler zal hij nooit wereldberoemd worden; zij ziet een succesvolle wetenschappelijke carrière voor haar zoon voor zich.

Het citaat 'een fluitspeler wordt nooit wereldberoemd' heeft belangrijke parallellen met Alfreds wetenschapsbeoefening. Ook Alfred doet als wetenschapper in feite niets anders dan 'meespelen in een groot orkest'. Hij speelt, zoals de fluitspeler, na wat een ander heeft bedacht: hij onderzoekt een theorie die niet van hem is, maar van zijn promotor Sibbelee en hij leeft het leven dat zijn moeder voor hem heeft uitgestippeld. Zelfs daarin is hij niet succesvol. Hij is de fluitspeler in het orkest en zal, zijn moeder voorspelde het eigenlijk zelf al, nooit wereldberoemd worden.

Er zijn overeenkomsten en verschillen tussen de carrière van Alfred en die van zijn vader. Vader, botanicus, bestudeert levende materie en overlijdt tijdens de wetenschapsbeoefening. Alfred, geoloog, bestudeert dode materie en overleeft de beoefening. Beiden zijn ze evenwel wetenschappelijk gezien niet succesvol.

Zie voor het inzicht dat Alfred opdoet in de zinloosheid van zijn werk bijvoorbeeld onderstaand citaat:

'Laat maar! Het hoeft al niet meer! Ik heb het al gezien! Er is hier niets voor mij te vinden waarmee ik eer kan inleggen, waarmee ik het ongeluk van mijn vader kan goedmaken! Ik ga terug! Ik verknoei mijn tijd! Ik ben niet in de wieg gelegd om monnikenwerk te verrichten, ik ben niet een soort boekhouder van het vrije veld, ik wil niet beschrijven maar ontdekken!' (p. 166)

LITERATUURMUSEUM

Een noodlottig ongeval

In deze opdracht onderzoek je de hypothese, die door een aantal literatuurbeschouwers is opgeworpen, dat de dood van Arne misschien wel geen noodlottig ongeluk is geweest, maar dat Alfred een hand heeft gehad in de dood van zijn reisgenoot.

- Doel: de leerling brengt beargumenteerd verslag uit van zijn leeservaring (subdomein E1) en de leerling hanteert literaire begrippen in de interpretatie van een literaire tekst (subdomein E2).
- Begrippen: vertelperspectief, onbetrouwbaar vertelperspectief.